

Adam
RUTA

**Tematyka prasoznawcza na
IV Ogólnopolskiej Konferencji
Naukowej Instytutu Informacji
Naukowej i Bibliologii UMK
„Niewygodne dla władzy.
Ograniczanie wolności słowa
na ziemiach polskich od XIX wieku
do początków wieku XXI”
(Toruń, 23–24 X 2014)**

*Press studies at the 4th Conference in the series
‘Inconvenient for the Authorities:
Limitations of free speech in Poland from the 19th
century to the present’ organized by the Institute of
Information Science and Book Studies at the Nicolaus
Copernicus University in Torun
(Toruń, 23–24 October 2014)*

W dniach 23–24 października 2014 roku odbyła się w Toruniu czwarta już Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa na ziemiach polskich od XIX wieku do początków wieku XXI”. Organizatorem konferencji był Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Na zaproszenie odpowiedziało 25 badaczy z wielu ośrodków naukowych kraju: Lublina (UMCS), Łodzi (Uniwersytet Łódzki), Warszawy (Uniwersytet Warszawski, Instytut Historii PAN, Instytut Geodezji i Kartografii), Krakowa (Uniwersytet Pedagogiczny), Poznania (Uniwersytet Adama Mickiewicza), Wrocławia (Uniwersytet Wrocławski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich), Katowic (Uniwersytet Śląski), Kielc (Uniwersytet Jana Kochanowskiego), Słupska (Akademia Pomorska) i — rzecz jasna — Torunia (Uniwersytet Mikołaja Kopernika).

Zdecydowana większość wystąpień dotyczyła różnych form cenzury po II wojnie światowej — 17, jeden referat odnosił się do lat II wojny światowej, ograniczanie wolności słowa w dwudziestoleciu międzywojennym było przedmiotem 4 wystąpień, zaś 3 referaty dotyczyły XIX stulecia i początku XX wieku. Biorąc pod uwagę tematykę wystąpień największa ich liczba poświęcona była problematyce

ograniczania wolności słowa na łamach prasy (11), jeden referat podejmował zagadnienie cenzury komiksów, kłopoty wydawców książek z cenzurą były przedmiotem zainteresowania pięciorga badaczy, drugi obieg wydawniczy stał się podstawą dwóch wystąpień, ponadto pojedyncze referaty dotyczyły pozainstytucjonalnych form XIX-wiecznej cenzury, wojskowej cenzury map dla użytku cywilnego w PRL, brakowania materiałów SB, ostatnich miesięcy działalności cenzury PRL, kształtowania poglądów żołnierzy poprzez działalność kulturalno-oświatową w latach 1965–1991, wreszcie obecnych regulacji prawnych w sferze ochrony wolności słowa.

Pierwszym wystąpieniem o tematyce prasoznawczej był referat prof. dr hab. Grażyny Gzelli (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) zatytułowany *Procesy prasowe redaktorów „Gazety Toruńskiej” (1867–1914)*, w którym autorka przedstawiła kłopoty redaktorów i drukarzy z niemieckim wymiarem sprawiedliwości. Spośród 71 procesów 50 zakończyło się wyrokami skazującymi, w 17 przypadkach redaktorów uniewinniono, zaś 4 sprawy umorzono. Przede wszystkim orzekano kary finansowe (łącznie 4024 marki), ale zdarzało się, że redaktorzy trafiali do więzienia (w sumie skazano ich na dwa i pół roku aresztu).

Dr hab. Grażyna Wrona z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie podjęła temat *Dozwolona krytyka dziennikarska czy występki? Redaktorzy czasopism krakowskich wobec konfiskat prasowych (1918–1939)*. Autorka w swoim wystąpieniu sięgnęła do nowego źródła, do tej pory nie wykorzystywanego w badaniach, a mianowicie do sprzeciwów, zażaleń, opozycji i apelacji wnoszonych przez redaktorów i wydawców przeciw orzeczeniom sądowym zatwierdzającym konfiskatę czasopism. Poruszyła następujące wątki: 1) wolność prasy i wolność słowa, 2) forma i granice krytyki dziennikarskiej, 3) etyka dziennikarska, 4) przestępstwo prasowe oraz 5) konfiskaty.

Niezależna polska prasa młodzieżowa lat 80. XX w. — czasopisma Międzyszkolnego Komitetu Oporu stały się przedmiotem zainteresowania dr hab. Katarzyny Tałuc z Uniwersytetu Śląskiego. Nielegalne przedsięwzięcia wydawnicze młodzieży szkolnej, podejmowane w latach 80. ubiegłego stulecia, stanowiły jeden z istotnych elementów ogólnopolskiego ruchu oporu wobec władzy komunistycznej. Autorka przedstawiła analizę zawartości pisma młodzieży wrocławskich szkół średnich pt. „Szkoła Podziemna”, ale też tytułów prasowych objętych patronatem Międzyszkolnego Komitetu Oporu.

Prof. dr hab. Jacek Gzella z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w wystąpieniu pt. *Władysława Studnickiego kłopoty z cenzurą w 1907 roku* przedstawił jedną z inicjatyw prasowych Władysława Studnickiego, a mianowicie dwutygodnik „Naród a Państwo” ukazujący się od października 1906 do listopada 1907 roku, skupiając uwagę zwłaszcza na ingerencjach cenzury, zajęciach tekstów oraz procesie przed warszawskim Senatem w związku artykułem Marii Dulębianki.

Skonfiskowany „List Gazety Grudziądzkiej” z 1933 roku jako przykład próby poinformowania czytelników o funkcjonowaniu cenzury to temat referatu mgra Mar-

cina Żyndy (UMK). „Gazeta Grudziądzka” w latach 30. znalazła się w wyraźnej opozycji wobec władz sanacyjnych. W 1933 roku zajęto co najmniej 32 numery pisma, w tym dwukrotnie drugi nakład. Redakcja, chcąc wytłumaczyć się czytelnikom z problemów z regularnym dostarczaniem pisma do prenumeratorów, poświęciła nr 10 bezpłatnego dodatku „List Gazety Grudziądzkiej” zagadnieniu cenzurowania gazety; również ten numer „Listu” został skonfiskowany.

Mgr Piotr Rudera z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika zajął się zagadnieniem kontroli słowa w czasopiśmie satyrycznym Pomorza w dwudziestolecu międzywojennym. Autor zanalizował działania aparatu państwowego względem 5 tytułów czasopism z Torunia i Grudziądzka, m.in. „Świat i Prawda” czy „Mównica Publiczna”. Wobec tych ostatnich pism wielokrotnie zarządzano zajęcia nakładów oraz inne formy reglamentacji wolności słowa.

Dr hab. Agnieszka Cieślukowa z Instytutu Historii PAN w Warszawie w wystąpieniu „*Kurier Wołyński*” w starciu z wojewodą Józefem Józefem 1937–1938 przybliżyła uczestnikom konferencji historię opozycyjnego wobec wojewody i związanego z nim tygodnika „Wołyń” pisma, represje administracji wobec „Kuriera” (częste konfiskaty), polemiki prasowe. Co ciekawe, to właśnie „Kurier Wołyński” pozostał na rynku prasowym po likwidacji tygodnika „Wołyń”, wychodząc pod zmienionym tytułem do wybuchu wojny.

Prof. dr hab. Krzysztof Woźniakowski z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, który od lat bada ruch wydawniczy i inicjatywy prasowe polskiej diaspory na Węgrzech podczas II wojny światowej, tym razem zaprezentował referat zatytułowany „*Z notatnika cenzora obozowego*”: cykl felietonów satyrycznych uchodźczych budapeszteńskich „*Więści Polskich*” (sierpień 1943–styczeń 1944). Podjął w nim próbę analizy i interpretacji cyklu 11 felietonów zamieszczanych w głównym periodyku polskich uchodźców na Dunajem. Z dużym prawdopodobieństwem przypisał ich autorstwo znanemu gawędziarzowi, humorystyce i satyrykowi Janowi Kruszewskiemu.

Dr Adam Ruta z Krakowa zajął się zagadnieniem *Cenzury wobec krakowskich gazet codziennych lat 60. XX wieku (na przykładzie „Echa Krakowa”)*. Pracownicy WUKPPiW w Krakowie, kierując się wytycznymi centrali oraz zapisami instrukcji o zachowaniu tajemnicy państwowej, wojskowej i gospodarczej, ingerowali zarówno w teksty informacyjne, jak i wywiady, reportaże, recenzje czy ogłoszenia drobne. Corocznie od kilkudziesięciu do kilkuset tekstów było skranych, przeredagowanych czy wręcz usuwanych. Duża część ingerencji dotyczyła informacji o obiektach uznanych za strategiczne z punktu widzenia ówczesnych władz.

Dr hab. Jolanta Chwastyk-Kowalczyk, prof. Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach w wystąpieniu *Problemy polskiej emigracji poddane cenzurze w prasie krajowej i na obczyźnie* przybliżyła kwestie bezprawnego zawłaszczenia przez oo. marianów, a następnie sprzedaży XVII-wiecznej posiadłości Fawley-Court nad Tamizą, jednego z najważniejszych polskich miejsc w Wielkiej Brytanii. Obnażyła

mechanizmy działań zakonu zmierzających do zaniechania publikacji na ten temat w prasie krajowej i emigracyjnej.

Dr Barbara Centek z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu zaprezentowała słuchaczom *Źródła do dziejów „Spotkań” (1977–1988) w zasobach IPN*. W lubelskim oddziale tej instytucji znajdują się akta operacyjnego rozpracowania o kryptonimie „Redaktorzy” oraz akta personalne twórców jednego z najdłużej wydawanych drugoobiegowych pism Lublina (35 numerów w ciągu 11 lat). W zebranych materiale znalazły się m.in. sprawozdania z obserwacji, protokoły przesłuchań, sprawozdania z rewizji czy wnioski o wydanie paszportów oraz dowodów osobistych, a także kopie prywatnych listów osób zaangażowanych w tworzenie pisma.

Dr Grzegorz Nieć z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie oraz mgr Paweł Podnieśniński z Uniwersytetu Warszawskiego podjęli temat *Druków zakazanych i bezdebitowych jako atrakcji bibliofilskiej (na polskich aukcjach antykwarycznych lat 1994–2014 i w bieżącej ofercie rynku)*. Wśród objętych analizą tytułów prezentowanych na aukcjach w ostatnim dwudziestoleciu były rzecz jasna również czasopisma niegdyś zakazane, czy to z uwagi na fakt ukazywania się na emigracji czy też z racji wychodzenia w drugim obiegu w PRL.

Ostatnie wystąpienie na konferencji, które wygłosił dr Tomasz Marciniak z Torunia, zatytułowane *Komiksu igraszki z Mysią*, dotyczyło ingerencji cenzury w treści komiksów, zarówno serii wydawniczych, jak i czasopism. Autorzy rysunków podejmowali często swoistą grę z urzędnikami, starając się przemycić treści „nieprawomyślne”.

Kolejna, czwarta konferencja poświęcona cenzurze przyniosła wiele ciekawych wystąpień dotyczących różnych aspektów ograniczania wolności słowa. Przeglądając listę uczestników zauważyć można, że wykrystalizowało się spore grono badaczy, którzy podejmują tę tematykę i regularnie prezentują wyniki swoich poszukiwań m.in. podczas toruńskich konferencji. Słowa uznania należą się organizatorom cyklu spotkań, którzy jak zwykle stanęli na wysokości zadania, sprawiając, że konferencja była nie tylko interesująca poznawczo, ale również przebiegła w miłej i serdecznej atmosferze.